

Bureau
Monumentenzorg
van de
Provincie
Drenthe

De heer Ed. Parman
Heikamp 18
8091 RC WEZEP.-

Uw brief van 17 juli 1984

Uw kenmerk

Ons kenmerk 457

Onderwerp Anloo, N.H. kerk
brochure

Assen, 24 juli 1984

Zeer geachte heer Parman,

Gaarne zeg ik U vriendelijk dank voor de toezending van het concept voor de brochure. Ik juich het toe, wanneer over de kerk van Anloo een publicatie ontstaat van deugdelijk niveau. Wanneer ik mij in het vervolg van deze brief opstel als een nogal strenge schoolmeester geschiedt dat in het belang van de zaak, en is dat geenszins een uiting van gebrek aan waardering voor Uw werk. Het tegendeel is juist het geval !

Om te beginnen : wanneer U gegevens ontleent aan archieven of publicaties is het noodzakelijk, de exacte vindplaats in een noot op te geven. Er zijn in Drenthe nogal wat publicaties verschenen waarin tegen die regel is gezondigd; daardoor zijn zij in wetenschappelijk opzicht volstrekt waardeloos. Ik geef U daarom dringend in overweging in Uw publicatie wèl noten te plaatsen.

U hebt een zeer respectabele hoeveelheid gegevens (en daarbij geheel onbekende !) bijeen weten te brengen. Dat leidt dan, zoals mij uit eigen ervaring maar al te goed bekend is tot een moeilijke worsteling om daar een goede ordening in tot stand te brengen. Ik heb de indruk, dat die worsteling nog niet helemaal bevredigend is afgesloten. Zo denk ik, dat de uitgebreide genealogie Ellents, die ook elders te vinden is, beter beperkt zou kunnen worden tot het noodzakelijke voor begrip van de ontstaansgeschiedenis van orgel en herebanken. Nu komt de lezer op een wat erg lang zijpad terecht, denk ik. Hetzelfde geldt voor het verhaal over de bisschop van Utrecht, dat misschien niet helemaal meer overeenstemt met de huidige visie op dit stuk van de Drentse geschiedenis, en over de Etstoel. Ik denk dat Uw verhaal er sterk bij wint, als U dit tot het strikt nodige beperkt.

. / 2

Assen, 24 juli 1984

Ik zend U de tekst terug, met in de marge de nummers van de hieronder volgende opmerkingen (enkele minder belangrijke zult U in potlood in de tekst terugvinden).

1. Ik zou eerder denken aan een korte, vierkante koortravee en dan pas een absis. 't Kan overigens allebei; we weten het gewoon niet.
2. Een diaken is in de R.K. kerk iemand die de vier lagere en twee van de drie hogere wijdingen heeft ontvangen. De hem ontbrekende is de priesterwijding. De diaken vervult in bepaalde diensten een liturgische functie. Kerkdienaar is m.i. geen juiste aanduiding.
3. De tufsteen komt, ruim genomen, inderdaad uit de Rijnstreek. Nauwkeuriger : uit de Eifel ten Westen van Andernach. Aangezien de steen, pas uit de groeve, erg gemakkelijk te bewerken is, werd hij meestal ter plaatse reeds op een handzaam formaat gebracht. Dit gebeurde o.a. met een bijltje met dubbel blad. Die bijlslagen zijn op oude stenen die niet te sterk verweerd zijn nog wel te zien. Voordeel van deze werkwijze is : gemakkelijker verladen (in Andernach van een kar op een "bovenlander"(Rijnschip met geringe diepgang) in Keulen van een bovenlander in een "nederlander" (schip met grotere diepgang), en dan nog minstens één keer in ons land (op een wagen, of eerst nog op een kleiner schip voor vaart op de Hunze). Grote brokken zijn daarbij veel te onhandig.
4. Dat de ramen klein zijn heeft niet zoveel met het "ondermijnen" van de muren te maken. Het maken van grote openingen beheerste men uitstekend (zie in Anloo ingang en koorboog). Een praktische grond zal zijn geweest het probleem van dichting. Glas was duur en moest uit Frankrijk komen, en met geoliede varkensblazen, geolied linnen of perkament zijn grote openingen moeilijk te sluiten. Een veel belangrijker oorzaak is ongetwijfeld gelegen in de stijl van die tijd : de kerk was een weerbaar instituut in een nog nauwelijks gekerstende wereld, en dat werd in de stijl van het gebouw uitgedrukt.
5. Ik kan in de persoon die op de sarkofaag-deksel staat afgebeeld met geen mogelijkheid een kind zien.
6. Wat is "het heilige" ? Er zijn allerlei veronderstellingen in omloop over deze kleine venstertjes; zij berusten alle op fantasie, zelfs de naam is ons uit de Middeleeuwen niet overgeleverd. 't Enige feit dat is te vermelden is, dat dit raampje licht gaf op 't Noordelijke zijaltaar.

Assen, 24 juli 1984

Ons kenmerk 457
blad 3

Of er van buitenaf iets door te zien was weten we niet. De kerk van Norg heeft in het schip op vele plaatsen zulke kleine raampjes onderin, ook bij de plaatsen van de zijaltaren; zelfs de vijftiende eeuwse kerk van Rolde heeft bij de zijaltaren nog extra vensters die lager geplaatst zijn dan de grote ramen.

7. De beide nissen behoren ongetwijfeld tot neven-altaren, die bij dorpskerken met versmald koor steeds aan weerskanten van de triomfboog staan.
8. Een spouw is een niet-gevulde spleet. De juiste naam voor de constructiewijze waarbij een muur bestaat uit twee schillen metselwerk waartussen beton, is : kistwerk.
9. Een klein torentje, zoals nu op de Westtoren staat is waarschijnlijker. Daarin hing dan een klokje dat geklept werd tijdens de consecratie.
10. De afvoer liep door de muur recht omlaag in de fundering, zodat geen resten van hostieën en wijn op het kerkhof belanden.
11. Zonder twijfel is dit het restant van een sacramentshuisje waar gewijde hostieën achter een ijzeren traliewerk werden bewaard. Een van beide nissen in de Zuidmuur (ik denk de rechthoekige) zal een zgn. sedilia hebben bevat : een gestoelte voor priesters die de mis bijwoonden die door een ander werd opgedragen.
12. Dat verhaal is aardig, maar wèl fantasie ! Plavuizen worden van natte klei gemaakt. Zij worden eerst uitgelegd om wat op te stijven voordat zij op "hagen" gezet worden om te drogen. Loopt er in natte toestand bijvoorbeeld een hond of een geit overheen, dan ontstaan er uiteraard sporen. Dit komt nogal eens voor, en betekent verder niets.
13. Het zou nuttig zijn hier of elders te vermelden dat de vorm van deze ingang gefantaseerd is bij de restauratie.
14. De trappen zijn afgedekt met ezelsruggen. Een schuine afdekking helt maar naar één kant.
15. Dat deze trappen eveneens pure fantasie zijn en dat het uiterst onwaarschijnlijk is dat de toren ooit zo beëindigd is mag hier wel vermeld worden.

16. De binnenzijde van het koor was van de oorsprong af bepleisterd en gewit. De ontpleistering is een daad van grof vandalisme geweest, die van het koor een soort kelderruimte gemaakt heeft, geheel in strijd met het oorspronkelijke karakter. De rondboogramen zijn er nooit geweest en volledig misplaatst, De spitsboogvensters die er voor de restauratie waren zullen wel in 1859 zijn aangebracht. Blijkens oude foto's waren de originele ramen iets hoger en iets smaller. Uitwendig was het koor, naar goede Middeleeuwse traditie, rood geverfd. Helaas is bij de "restauratie" ook die verf verwijderd. Het koor is door dit alles deerlijk verminkt geraakt.
17. De restauratie van het schip heeft ook zijn bedenkelijke aspecten. Het was van oudsher in- en uitwendig (!) wit gepleisterd. Inwendig was de bepleistering aanwezig, uitwendig waren er nog fragmenten van over, 't gaafst op de dagkanten van de later dichtgemetselde ramen. Ook het verwijderen van deze originele (!) bepleistering is vandenwerk geweest. De kerk is er van binnen ook erg donker van geworden. Overigens : ook bij de toren heeft men decoratief pleisterwerk boven de galmgaten vernietigd. Dat de balken en het tongewelf wat "mager" van détail zijn is niemand te verwijten : er was in de oorlog onvoldoende zwaar hout te koop.
18. De gemetselde preekstoel is een noodmaatregel : er was geen hout meer te krijgen.
19. Een drieluik is een schildering op drie houten panelen, waarvan de buitenste scharnierend zijn en het middenstuk kunnen bedekken.
20. Een fresco is in natte pleisterkalk geschilderd. Deze techniek is in ons land in de Middeleeuwen nooit toegepast.
21. Een griezelige associatie ! Het zijn gestileerde bladmotieven.
22. In deze eeuw dan vermoedelijk. Hoe 't er destijds toeging weten we niet !
23. Die plaatselijke kunstenaar valt uit niets te bewijzen; het is niet erg waarschijnlijk. Dat de wijze van in bed liggen streekgebonden zou zijn valt ook niet te bewijzen, bedden uit de jaren rondom 1300 zijn in Drenthe niet bewaard gebleven. Ook weten wij niet hoe men reisde, noch hoe men gekleed ging.

Ons kenmerk 457
blad 5

Assen, 24 juli 1984

24. Ik lees 't volgende :

Mijn kindt vorgett mijn Gesette nith und dijn harte Beware mijne
Gebode wente se werde dij eijn land&levent und Goede Jaren
van F(re)de Bringen
Proverbia 3 CA

De afkorting ca staat voor caput, dat is hoofdstuk.
Ik denk dat een letterlijke vertaling van de tekst de lezers meer
van dienst kan zijn dan de door U geciteerde. Er zou dan kunnen
staan :

Mijn kind, vergeet mijn wet niet, en je hart beware mijn geboden;
want zij zullen je een lang leven en goede jaren van vrede brengen.
Spreuken 3de hoofdstuk.

25. Het torentje met winpel kan ik op onze foto's niet ontdekken. De
"kruisbloemen" wel; ik zie er meer een normaal bladornament in.
26. Vertalen is vaak een kwestie van smaak. Uw vertaling is niet onjuist,
maar naar mijn gevoel geeft zij niet helemaal de nuance van de Latijnse
tekst weer. Ik zou 't zó doen :
Niet geschreeuw maar liefde klinkt tot in het oor van God.
De muurschilderingen zijn onlangs opnieuw gerestaureerd door Jelle Otter.
27. Gevaarlijk terrein die symboliek. Termen als zonnerad en levensboom
zijn van fascistische oorsprong !
28. Boven de i staat een liggend streepje : de naam is dus "Husinghe",
in hedendaagse spelling : Huizing.
29. Er staat : 1690. I.B.W.V.
PASTOOR
FOLCKERI
Oplossen kan ik de afkorting ook niet.
30. Het grote kruis zou ik een breedarmig kruis noemen; bij een krukken-
kruis zijn de dwarse stukken aan de armen rechthoekig. De staf
met ronde knop heeft een model dat veel door pelgrims gebruikt werd.
Op de hier bewaarde foto staan geen Latijnse maar Griekse kruisen,
die de staf flankeren.

Assen, 24 juli 1984

31. U verwacht Willem Rudolf Grevylink met zijn vader Lambertus. Laatstgenoemde bouwde het huis in Annerveense kanaal. De genealogie van het geslacht is gepubliceerd door E.G. Schrage in "Ons Waardeel" 1984 nr. 1, waar U ook een betere beschrijving van het wapen vindt. Lambertus heeft zich vooral met de verving bezig gehouden.
32. Een wijdingskruis : een altaarsteen had er vijf, een in 't midden en een op iedere hoek. Zijn de andere verdwenen ? Wij bezitten geen foto.
33. De vier wapens in de hoeken zijn die van de ouders van dit echtpaar. Ik denk dat "djj" links onderaan bedoeld is als een afkorting van "den". Voorts meen ik op onze foto een punt te zien links boven de N van "Rembertna".
Dan zijn een I en een N versmolten en moeten wij lezen Rembertina.
34. Formare betekent : ordenen, inrichten, regelen, en dan ook wel : maken. Ik denk dat met "procuratum et formatum" bedoeld is, dat Theodorus Snecanus (Dirk van Sneek ?) gezorgd heeft, dat de beker er kwam. Overigens, kan Dirk Dirkszoon (die dominees met hun verlatijnste namen ! Net als hun voorgangers, de R.K. pastoors trouwens) die in Anloo stond zich niet ook Snecanus genoemd hebben ? Dit zou uit het oud-archief van de N.H. kerk kunnen blijken, bijv. uit de verslagen van de classis en de synode. Hebben de bekers geen keurmerken ? Zo ja, dan zou het nuttig zijn ze te vermelden.
Bij interpretatie-problemen kunt U zich altijd wenden tot het Drents Museum (de heer Tupan).
35. Het koperen doopbekken zou nog van de reformatie kunnen dateren.
36. Op commando ? Is deze procedure uit de locale overlevering bekend ? Dan zou het goed zijn dit te vermelden, anders zou men later geneigd zijn te denken, dat dit fantasie van de schrijver was.
37. Het jaartal zal er zo wel staan; het is gebruikelijk dit in gewone letters om te zetten, dus : MDCLXIII.
38. Als het snijwerk van de orgelkas van De Rijk is, dan lijkt het mij onwaarschijnlijk dat de kuif op de bank van dezelfde hand is. De man die dit (overigens nogal beschadigd)beeldhouwwerk maakte, was beter op de hoogte van het klassieke rankenornament dan de maker van de orgelkas.

Ons kenmerk 457
blad 7

Assen, 24 juli 1984

39. Havinga was stadsorganist. Aangezien het orgel in de Grote- of St.-Bavo-kerk te Haarlem eigendom is (nog steeds) van de stad benoemt het stadsbestuur de organist. Aan deze functie was die van beiaardier (niet : klokkenist) als nevenfunctie verbonden.
40. Als ontwerper van de kansel geeft G. Dehio, Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler, dl. Bremen-Niedersachsen, München 1977 op : bouwmeester Redolph Garrelts uit Hamburg. Zijn deze architect en de orgelmaker ècht een en dezelfde persoon ? Dan zou hij in 1712 in Hamburg gevestigd zijn.
41. Het komt mij voor dat dit geen restauratie genoemd mag worden !
42. Wat bedoelt U met het vraagteken ? Er staan inderdaad Ionische kolommen met rondom gesneden kapitelen onder de galerij.
43. Sinds de dertiende eeuw was het gebruikelijk de kerkklok 's avonds te luiden, waarbij de gelovigen een "wees-gegroetje" plachten te bidden. Sinds de veertiende eeuw geschiedde dit ook 's morgens, en sinds 1457 op last van de paus ook te 12 uur, dit tegen het dreigende gevaar van de Turken. Op de synode te Assen van 7 september 1613 klaagt men dat het luiden "van die klocke des avendes ende des morgens" een "paustische abus" is en moet worden afgeschaft. De oorsprong van het middagluiden was kennelijk vergeten en zal om de door U genoemde praktische redenen zijn gehandhaafd.
44. Ik denk dat Schiffer bedoeld heeft dat de Middeleeuwse klok niet meer aanwezig is. De huidige klok stamde voor hem (1887) inderdaad uit "de vorige eeuw". Er was dus mijns inziens, niets aan de hand.
45. Wat is "Nieuwjaarslopen" ?
46. De bisschoppelijke hof stond ten Noorden van de kerk op het terrein tussen de Esweg en de Schipborgerweg. Een spicarium is een graan-schuur.
47. De kerkelijke goederen zijn niet geconfisceerd maar kerkelijke goederen gebleven, zij het voor de hervormde in plaats van de katholieke kerk.
48. De Etstoel hield ook zitting in Anloo; de tekst suggereert dat er alleen in Anloo vergaderd werd. Overigens zijn de zittingen later alleen te Assen gehouden.
49. Bedoeling van onderstreepte zin mij niet duidelijk.
50. Uw copie lijkt rechts niet helemaal compleet. Is 't origineel

Bureau
Monumentenzorg
van de
Provincie
Drenthe

Ons kenmerk 457
blad 8

Assen, 24 juli 1984

ook incompleet dan ware dit te vermelden en de tekst voor 't gemak van de lezer aan te vullen, zoals ik in potlood aangaf. Anders graag een compleet stuk weergeven !

Ik moet wij wel excuseren voor deze lange reeks; ik hoop dat U 't mij vergeeft !

Wat de foto's betreft geeft Uw omschrijving ons niet zoveel houvast. 't Beste zal zijn dat U nog eens een afspraak maakt om een precieze keuze te doen, zodat wij dan voor goed reproduceerbare afdrukken kunnen zorgen. Aangezien het hier niet om een commerciële uitgave gaat zal de kwestie van copyright geen problemen opleveren.

Uw nadere bericht wacht ik gaarne af.

Met vriendelijke groeten,

(Corneille F. Janssen)
directeur

Bijl. : Uw stuk